

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

УДК 37.013.82.015.31:7:[1] «654»

ОЛЬГА ФЕДІЙ
(Полтава)

ЕСТЕТОТЕРАПЕВТИЧНІ ІДЕЇ У НАУКОВО-ФІЛОСОФСЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ ЕПОХИ НОВОГО ЧАСУ

Уперше розглянуто естетотерапевтичний контекст філософських концепцій епохи нового часу. Проведено аналіз основних філософських поглядів на сутність проблем існування людини і можливі способи і засоби естетотерапевтичного впливу на неї; обґрунтована необхідність використання такого філософсько-історичного досвіду у сучасній педагогічній науці і практиці.

Ключові слова: естетотерапія, умови повноцінного людського буття, емоційно-чуттєвий комфорт людини, естетотерапевтичний потенціал філософських знань, досвід збереження та розвитку людської природи.

В останнє десятиліття на основі гуманістичної переорієнтації суспільства та висування антропоцентризму як парадигми наукового знання актуальне значення отримує феноменологічна критика прагматизму, утилітаризму та переосмислення співвідношення складових картини світу – мистецтва, науки та філософії. Теоретичні антропологічні пошуки актуалізують створення нових культурних та освітньо-естетичних практик, спрямованих на збереження буття людини, включаючи саму людину, а також природне та культурне середовище. Історичний підхід у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях набуває вагомого значення через свій надзвичайно потужний інформаційно-емпіричний та науково-теоретичний потенціал. Вивчення величезного досвіду попередніх поколінь з сучасних позицій синергетичного світо розуміння, акмеології, антропології, особистісно-соціального та соціокультурного підходів, світоглядного плюралізму надає можливість педагогічній науці отримати необхідні дані про феноменологію процесу формування людини у найскладніших умовах її існування як активного соціального суб'єкта, що здатний досягати вершин у власних здобутках. Водночас сучасними вітчизняними дослідниками історії філософської думки здійснюються активні пошуки її синтези з різними науковими напрямками, зокрема педагогічно-освітнього спрямування (П. Таранов, Г. Волинка, В. Гусев, Н. Мозгова, І. Огородник, Ю. Федів, В. Кремін, В. Ільїн тощо). Не втрачають своєї актуальності й історико-філософські праці вчених ХХ століття (О. Лосев, В. Татаркевич, І. Фролов, П. Гуревич, К. Ясперс тощо) у яких здійснено фундаментальні дослідження численних історико-філософських концепцій минулого щодо сенсу людського життя, сутності її природи, можливостей існування й виживання людини у Всесвіті. Одним з ефективних напрямів цього наукового пошуку сьогодні стає детальне вивчення історико-філософського досвіду використання різноманітних прийомів та засобів естетотерапевтичного впливу на особистість з метою стабілізації її емоційно-психічного стану та надання можливості творчої самореалізації [11].

Мета статті – виділення естетотерапевтичного складника філософсько-історичних знань про сутність та особливості життєдіяльності людини у площині філософсько-педагогічної думки Нового часу.

У Західній Європі XVIII століття проголошено епохою Просвітництва. Вона мала свою програму порятунку, захисту та вдосконалення людини і суспільства на основі її інтелектуальних здібностей та успіхів у сфері розвитку науки і техніки. Головними причинами і джерелами соціальних бід та нещастя людини, її основних життєвих проблем були визнані *невігластво* і *незнання*. Тому освіта, виховання і розвиток науки відігравали вирішальну роль у створенні атмосфери «історичного оптимізму» та віри в матеріальний і духовний прогрес людства. Це сприяло виникненню нових естетотерапевтичних ідей. Розглянемо найбільш визначні з них.

Англійський філософ-емпірик *Френсіс Бекон (1561 – 1626 рр.)* у своїй праці «Новий Органон» (1620 р.) формулює основну мету і призначення науки як задоволення потреб людини і поліпшення життя [1]. Хоч суто естетотерапевтична тема у філософії мислителів того часу глибоко не розроблялась, ми можемо виділити такі естетотерапевтичні думки, закладені Ф. Беконем у його філософській теорії: *по-перше*, існують чотири основні дегармонізуючі причини («ідоли»), що призводять людину до хибних думок та негативних емоційно-чуттєвих станів: «ідоли» роду – хибні уявлення про світ; «ідоли» печери – спотворені суб'єктивністю уявлення; «ідоли» ринку – забобони суспільних відносин (схоластичне словоблуддя, невизначеність основних понять, безпідставні суспільні суперечки тощо) та «ідоли» театру (теорій) – догми попередніх теорій і філософій, які виникають унаслідок некритичного запозичення їх ідей [1, с. 40-41]. Оскільки «ідоли» роду і печери є природними властивостями людини – їх можна подолати шляхом самоосвіти та самовиховання (самотерапія). «Ідоли» ринку і театру долаються у Ф. Бекона через зміну суспільної свідомості (соціальна терапія). *По-друге*, має свою естетотерапевтичну сутність гіпотеза про те, що панування людини над природою (а втім і над самою собою) залежить тільки від науки, яку вчений протиставляє дисгармонізуючій «суєтності буття». Естетотерапевтичність дії науки на людину, за Ф. Беконем, полягає в тому, що наукові знання формують у людини позитивне альтруїстичне відчуття любові до ближнього. Крім цього, наука, на думку Ф. Бекона, знижує, зменшує страх перед смертю, робить дух людини гнучким і рухливим [6, с. 168].

Блискучим продовжувачем ідей Ф. Бекона був його французький послідовник *Рене Декарт (1596 – 1650 рр.)*. Обдарований філософською здатністю рефлексії над власним життям, він проголошує досить суперечливу ідею такого (естетотерапевтичного за спрямуванням дії) способу подолання життєвих проблем, як усамітнення. Його життєві принципи: «Хто жив у самотності, жив добре»; «Тяжка смерть того, хто вмирає відомим багатом, але невідомим собі» [6, с. 172-173]. Особливе право людини «розпоряджатися своїми власними бажаннями» Р. Декарт окреслює як найсуттєвішу ознаку повноцінного життя людини, що має гармонізуючий, естетотерапевтичний підтекст усього існування людського роду як такого. Дуалізм його філософської системи (який передбачав виділення двох самостійних, незалежних одне від одного понять, – «тіло» і «дух») визначив дві концепції естетотерапевтичного тлумачення: теорію афектів (*passions*) та теологічну за своєю суттю теорію вроджених ідей. Особливий інтерес викликає обґрунтування Р. Декартом самої технології опанування власними афектами. Так, можна припустити, що Р. Декарт визнавав ефективну, психолого-педагогічну дію на людину «афект-терапії», оскільки через афекти людина забезпечена великим природним потенціалом самозбереження [10, с. 58]. Водночас він застерігав: афекти стають шкідливими, коли надмірно збуджують схильність до одних цінностей за рахунок інших. Тому психофізіологічну теорію афектів Р. Декарт доповнює етичним змістом та в такий спосіб створює базисні філософсько-методологічні засади естетотерапевтичних технологій керування людиною власними афектами. Основним етичним правилом, за Р. Декартом, є таке: «слід панувати над афектами і втримувати їх у межах *корисності*». Раціоналізм Р. Декарта проголошує владу розуму над тиранією почуттів. У праці «Пристрасті душі» від сформулював свої основні правила моралі (максими) [3, с. 481-572]. Усі чотири правила мають свій естетотерапевтичний підтекст: усвідомлена гармонізація власних стосунків із суспільним середовищем через добровільне виконання

його законів та визнання Бога як першопричини загальної світової гармонії; емоційно-вольова складова діяльності людини; «самотерапія» власних емоційно-чуттєвих станів як необхідна та достатня умова гармонізації відносин із Всесвітом; «терапія розумовою діяльністю» як необхідна складова творчої самореалізації людини. Отже, дуалізм філософії Р. Декарта потверджує ідею інтегративного підходу до процесу мислення в цілому та до його естетотерапевтичного компонента зокрема: обґрунтовується можливість співіснування інтелектуально-вольової складової людської свідомості з визнанням Бога як абсолютного (правдивого) гаранта існування життя.

Інтегративна філософсько-методологічна ідея розвивається й у вченні відомого англійського філософа *Томаса Гоббса (1588 – 1679 pp.)*, де поєднується методологічний раціоналізм із психологічним сенсуалізмом. Так, Т. Гоббс уважає, що природа людини егоїстична. За своїми інстинктами кожен займається виключно своїми справами; кожен любить тільки себе. Знаменним у цьому досить проблематичному вченні є визнання емоцій та почуттів людини такими, що визначають усю сутність людини – до яких слід ретельно прислуховуватися та які потрібно враховувати у власній діяльності. Ця «егоїстична» терапія Т. Гоббса бере до уваги право на індивідуалізм (бо це – об'єктивне явище в житті людини); вона базується на суб'єктивних відчуттях та внутрішніх природних зусиллях, на прагненнях людини, оскільки вони є найважливішими, фундаментальними складовими її психічного «Я». Можна припустити, що саме в натуралістичній етиці Т. Гоббса закладені вагомі засади сучасних гуманістичних психолого-педагогічних парадигм формування щасливої повноцінної людини. «Людина людині вовк» – його містка формула, що характеризує взаємини на першій стадії. Проте захист власного життя за умов війни «всіх проти всіх» стає вельми проблематичним, адже для людини існує постійна небезпека смерті. Філософ визначає основний шлях подолання цієї об'єктивної життєвої проблеми. Так, у теорії договору Т. Гоббса можна простежити естетотерапевтичний підхід ученого до ідеї договору як ефективного засобу подолання людських проблем. За Т. Гоббсом, аби позбутися жаху й постійної загрози самознищення, знайти спокій, люди приймають рішення про громадський мир. Через суспільний договір люди приходять до громадського стану (який у вченні Т. Гоббса є аналогом комфортного емоційно-чуттєвого психологічного стану при естетотерапії). Сам механізм естетотерапевтичної дії «договір-терапії» Т. Гоббса визначається так: кожен поступається часткою своїх домагань на користь суспільства, щоб замість цього отримати від нього охорону, а втім і спокій та насолоду життям.

Естетотерапевтичною за своїм спрямуванням ідеєю поважного ставлення до людських афектів та пристрастей і їхньої ролі у проявах людської природи розвивав знаний філософ епохи Нового часу *Бенедикт Спіноза (1632 – 1677 pp.)*. Людина, яка свідомо опанувала власні пристрасті, за Б. Спінозою, водночас отримує здатність до вільного самовизначення у відповідності до законів природи: «свобода – це пізнана необхідність». Естетотерапевтичний ефект у цьому «проекті» спостерігається двічі у самому процесі пошуку знань: як замісна «терапія наукою», та як катарсисний ефект, що виникає в результаті відкриття людиною для себе нових знань про закони власної природи та навколишнього середовища. В «Етиці» Б. Спінозою окреслені образи життя, способи людського існування, граничні полюси якого – це життя мудреця та життя невігласа. Автор не приховує своїх волінь: «Невіглас страждає від незнання причин, себе та Бога. Мудра людина не підвладна душевним хвилюванням та в пізнанні отримує душевну рівновагу» [9, с. 24]. Це висловлювання для нас звучить як проголошення своєрідної «*терапії мудрості*». Б. Спіноза вважав, що нерозумно відчувати пристрасті до скороминущих речей, адже пристрасті (пасивні, неадекватні афекти душі) – це виявлення людського рабства, його залежності від об'єктів, на які спрямована пристрасть. Саме розумне пізнання істини витискує пристрасті.

Своє бачення процесів гармонізації або дисбалансу емоційно-чуттєвої природи людини в її земному житті Б. Спіноза розглядає через процес її вдосконалення. Учений виділяє три основних життєвих афективних стани людини: задоволення, або радість

(*laetitia*), незадоволення, або смуток (*tristitia*) та бажання (*cupiditas*) [9, с. 169-170]. Причому афекту задоволення (радості) надається вирішальне значення у вдосконаленні людської природи. Саме приємність та веселість, на думку Б. Спінози, є безумовно більш цілющими та необхідними для вдосконалення людської природи, ніж біль та меланхолія. Слід зазначити, що практично все вчення Б. Спінози про походження та природу людських афектів пронизане ідеєю природної, цілющої дії позитивних переживань людини, які контролюються розумом. Саме в підкоренні афектів свідомістю і полягає, на думку філософа, основний механізм естетотерапевтичної гармонізації життя людини: «Бажання, що виникає з розуму, не може бути надмірним» [9, с. 293]. Б. Спіноза дає оригінальне тлумачення і естетотерапевтичній категорії добра, як меті суб'єктивного свідомого самозберігаючого прагнення людини: «ми прагнемо до чогось ... не внаслідок того, що вважаємо це за добро, а навпаки, ми вважаємо щось добром тому, що прагнемо його, волеємо, відчуваємо до нього потяг та бажаємо його» [9, с. 169]. У такий спосіб Б. Спіноза розглядає добро як самостійне естетотерапевтичне явище, як мету позитивного прагнення людини, а не як абстрактне узагальнене поняття, що позбавлене будь-якого життєвого суб'єктивного сенсу.

Своєрідність ірраціонально-екзистенціональних поглядів видатного французького філософа-гуманіста XVII століття *Блеза Паскаля (1623–1662 pp.)* у першу чергу була пов'язана з його розумінням провідної естетотерапевтичної категорії – «щастя». У суєтному світі, уважав філософ, люди не знають ні справжнього горя, ні справжніх радощів: усі шукають щастя, але ніхто не досягає його в цьому житті, які б способи не використовувалися. Він створив зворушливий образ людини, яка є найслабшою у світі. Щоб її знищити, достатньо краплини води, легкого поруху вітру. Людина – лише тростина, яку дуже легко зламати, але вона – тростина мисляча. Саме в цьому полягає її гідність і велич. З допомогою простору Всесвіт охоплює і поглинає мене, а от з допомогою думки я охоплюю Всесвіт [8]. Проте естетотерапевтичний у своїй основі процес мислення-пізнання у Б. Паскаля має дуалістичний характер. Головну проблему людини філософ бачить у її природі. «Велич душі, – уважав він, – полягає в тому, що людина перебуває «між розумом і серцем», а не займає позицію однієї з крайностей» [6, с. 179]. Б. Паскаль визначає й основну форму організації такого «естетотерапевзованого» людського буття: «чудесна самотність» як ідеал щастя, що надає можливість замислитися над сенсом буття, скласти звіт про свої вчинки.

У філософських роздумах видатного мислителя можна виділити ще одну важливу естетотерапевтичну ідею «терапії сьогоденням», яка базується на таких міркуваннях: у власних природних пошуках земного щастя, гармонії, повної самореалізації в цьому світі люди всі надії покладають на майбутнє, у якому можна «схопити» своє щастя. Тому вони не живуть, а лише сподіваються жити, позаяк, нехтуючи сьогоdnішнім, приречені вічно чекати майбутнього, і тому щастя, на яке вони сподіваються в житті, є ілюзією. Частково цей дефіцит соціальної та особистісної гармонії, на думку Б. Паскаля, можна заповнити саме сьогоdnішньою самотністю та спогляданням вічності у її двовимірних нескінченних крайнощах.

Цілісного погляду на світ досягнув у своїй філософській системі відомий німецький мислитель *Готфрід Вільгельм Лейбніц (1646 – 1716 pp.)*. Приймаючи основну тезу сенсуалізму «нічого немає в розумі, що не пройшло б раніше через відчуття», Г. Лейбніц проголошує своє принципове ставлення до людського індивідуально-неповторного начала. Кожна душа, на думку філософа, є окремим світом, незалежним ні від чого, за винятком Бога.

У психологічних роздумах філософа велика увага приділяється можливості запровадження у діяльність людини ефективних естетотерапевтичних начал, які б сприяли гармонізації її життя та збереженню її індивідуальної сутності. Мудрість учений пов'язує з наукою про щастя [7, с. 419]. Щастя, як його бачив видатний учений, є аналогом стану стійкої радості, а саме – «афектацією духу, що виникає при думці про чийось досконалість, причому якщо ця думка істинна, то виникає стійка радість» [там само].

Так, естетотерапевтичний ефект дії на людину зовнішніх чинників, на думку Г. Лейбніца, виникає за умов відчуття індивідом стану радості як споглядання досконалого. Серед подібних ідей привертає увагу пропозиція видатного вченого щодо «своєчасного мистецтва застосування того, що ми знаємо». «Слід привчатися завжди зберігати присутність духу; це означає бути спроможним розмірковувати в метушні, за будь-яких обставин, при небезпеці так само добре, як і у власному кабінеті. Так що треба не розгублюватися у будь-яких ситуаціях» [7, с. 99]. Г. Лейбніц навіть пропонує власну профілактичну естетотерапію такої розгубленості, що властива практично кожній людині у стресових ситуаціях. По суті, він чи не вперше пропонує проводити тренінгові вправи, що моделюють справжні життєві обставини: «Заздалегідь добре б повправлятися у таких справах, де небезпека лише уявна або ж незначна, як-от: ігри, наради, бесіди, фізичні вправи та комедії» [7, с. 99-100]. Вченим проголошені аналоги таких сучасних видів естетотерапії, як ігротерапія, терапія спілкуванням, кінезітерапія, сміхотерапія, арт-терапія.

Суб'єктивний емпіризм найвпливовішого авторитетного англійського філософа *Джона Локка (1632 – 1704 рр.)* можна вважати одним із вагоміших учень естетотерапевтичного напрямку епохи Нового часу. По суті, Дж. Локк за три століття наперед окреслив основну ідею психотерапевтичної науки про її ключову мету – навчання людини саморегуляції. «У самообмеженні та самодисципліні він убачав суттєву умову розумної поведінки та управління собою за різних життєвих обставин» [5, с. 140]. Механізм естетотерапевтичного впливу на людину, такого що здатний висвітлити основний філософсько-естетичний та морально-етичний контекст людського самозростання та самовираження, Дж. Локк пояснює через досвід проєкції ключових модусів задоволення та страждання на поняття «добро» та «зло». «Єдиний спосіб пізнати їх (задоволення та страждання. – О. Ф.) ... є досвід. Надати їм визначення ... це зробити їх відомими нам, примушуючи нас розмірковувати тільки про те, що ми в собі відчуваємо при різному впливові добра та зла на наш розум, оскільки добро та зло в різний спосіб впливають на нас або розглядаються нами» [5, с. 336]. Як педагог та психолог, Дж. Локк відмічав, що діти ненавидять бездіяльність, їм властиве природне прагнення до активної діяльності в умовах, коли розкриваються їх природні характери, схильності та здібності. Він визнавав «терапію вільною різноманітною діяльністю» як найнеобхіднішу для розвитку й формування дитячого організму. «Тільки спираючись на ці природні схильності дитини, нічого їм (дітям. – О.Ф.) не нав'язуючи і не перетворюючи заняття в повинність, педагог може успішно керувати їх навчанням» [5, с. 162-163]. Дж. Локк установлює вплив позитивних емоцій та почуття задоволення на успіх в навчанні: «Коли обраний предмет та душа, як і тіло, схильна до навчання, то що ще залишається, як не взятися за нього?». Обов'язок педагога – підтримати душу завжди налаштованою на спілкування та сприйняття істини. У «Думках про виховання» він пише: «Де немає бажання, не може бути ніякого старання» [5, с. 161]. Естетотерапевтичний, за своєю провідною ознакою, задум Дж. Локка стосовно його «м'яких методів» навчання був орієнтований на природні інтереси та позитивні емоції дітей. Основне завдання таких методів було пов'язане з бажанням великого філософа та педагога зробити викладання для дитини привабливим, а саме педагогічне середовище психологічно комфортним. З цієї метою він рекомендував використовувати ігрові форми навчання, книги з малюнками та різноманітні шляхи практичного засвоєння дитиною набутих знань або вмінь. Основною естетотерапевтичною формулою всього вчення Дж. Локка є його провідна теза праці «Про виховання» про «здоровий дух у здоровому тілі», який Дж. Локк уважав за «короткий, проте повний опис щасливого стану в цьому світі» [5, с. 145].

Зміни, що настали у філософії XVIII ст., не обмежувались виключно її популяризацією як просвітницької науки – змінився сам тип філософської продукції. Широко космологічні зацікавлення були витиснені вужчими – антропологічними. Філософія XVIII ст. шукала наукового фундаменту, причому власне природничого, особливо біо-

логічного та медичного. Почесне місце посідали також науки про людину, особливо науки практичного характеру, метою яких було покращення та полегшення життя.

Бурхливий розвиток моральної філософії та естетики як провідних тогочасних засад естетотерапевтичного захисту та підтримки людської індивідуальності відбувся з появою перших праць відомого англійського філософа-поета, учня Дж. Локка – *Ентоні Ешли Купера графа Шефтсбері (1671 – 1713 рр.)*. Естетотерапевтична ідея Е. Шефтсбері мала таку логіку: «Споглядаючи природу в її цілісності, людина сприймає притаманне природі життя, її органічну будову, гармонію її частин. Споглядання є типовою позицією художника, тому естетична позиція повинна бути взірцем для позиції наукової. Це переконання надало світогляду Е. Шефтсбері своєрідного естетичного характеру, у той час як майже всі його сучасники філософи «дивились на світ як науковці, він же бачив світ очима художника» [10, с. 148]. Філософ наділив добро абсолютною функцією «самогармонізації» та визнав його пріоритет на естетотерапевтичній площині формування людської особистості. «Терапія добрими вчинками» Е. Шефтсбері базувалась на тому факті, що моральні вчинки викликають у людей такий самий подив та насолоду, як і краса, і звідси був зроблений висновок про спорідненість моральності та краси [10, с. 149].

У суб'єктивній гносеології англійського філософа-просвітника *Девіда Юма (1711 – 1776 рр.)* була здійснена вдала спроба визначити основні шляхи та засоби створення належних життєвих умов для розвитку людської особистості. Так, він був переконаний, що спонукають людину до вольового рішення життєвих проблем почуттєві чинники. Причому первинним почуттям у філософії Д. Юма є почуття симпатії. В. Татаркевич так визначає це положення у системі Д. Юма: «Симпатія є ... природним, біологічним явищем солідарного реагування, вона є первинним станом, тоді як піклування про себе є вторинним явищем ... власні вчинки ми морально оцінюємо з позиції симпатії до інших» [10, с. 144]. У такий спосіб симпатія у Д. Юма отримує статус естетотерапевтичної ідеї збереження та становлення людини як суспільної істоти.

Провідник філософії Просвітництва *Вольтер (1694 – 1778 рр.)* уважав, що мета людської діяльності – виправити існуюче в світі зло. Основними естетотерапевтичними за своєю дією засобами його подолання філософ називає любов та насолоду майбутнім. «Терапія любов'ю» у Вольтера базується на визнанні ним Бога: «Усім людям властива однакова любов до себе, і вона так само необхідна нам, як і п'ять інших почуттів ... ця любов до себе надана нам Богом заради збереження нашого буття ... він дав нам також і релігію, для того щоб спрямовувати цю любов до себе». Водночас, проголошуючи своєрідний терапевтичний ефект від надії на майбутнє, філософ закликає людей «дивуватися та вітати себе з нашим щастям та його тривалістю», замість скарг на нещастя та короткочасність нашого життя» [12, с. 304-305]. Життєвий феномен надії у філософії Вольтера має статус «найдорогоціннішого скарбу людини, який пом'якшує наші печалі», це «володіння теперішньою насолодою, що змальовує нам насолоду в майбутньому» [12, с. 304]. Таким чином, жити оптимістичними думками про завтрашній день, за Вольтером, – це велике людське щастя.

Інший визначний філософ свого часу, *Жан -Жак Руссо (1712 – 1778 рр.)* мав парадоксальні та безкомпромісні погляди на питання природи людини та можливі шляхи гармонізації її життя, надання йому творчого, індивідуалістичного характеру: «коли обожнення цивілізації було повсюдним, у час панування розуму цей голос захищав закони простої природи та закони почуття» [10, с. 188]. У глибоко гуманістичних педагогічних поглядах Ж. -Ж. Руссо закладені й основні філософські положення його системи стосовно естетотерапевтичного компонента процесу формування людської особистості: це ідея вільного виховання та індивідуального підходу до дитини з урахуванням її неповторності та природних нахилів: «Для зміцнення тіла та сприяння його росту природа має власні засоби, яким ніколи не слід протидіяти ... природа створила дітей для того, щоб ми їх любили та приходили їм на допомогу», бо «немає у світі більш слабкої та жалюгідної істоти, ніж дитина, яка більше, ніж усе, залежить від оточення та

дуже потребує співчуття, турботи та сприяння» [5, с. 226-228]. Те, що переходить межі первісного стану, є штучним і злим: «Усе є добрим, коли воно виходить із рук Творця, і все спотворюється в руках людей». Філософ приходить до першооснов «*природотеранії*» через засудження ним суспільного устрою та визнання *індивідуалістичності* людини у природному стані її життя. Видатний представник епохи Просвітництва у своїй праці «Міркування про походження та засади нерівності між людьми» (1777 р.) доводить, що людина створена природою на засадах дивовижної гармонії, проте суспільство зруйнувало цю гармонію та принесло їй нещастя [5, с. 194]. Будь-який суспільний устрій, уважає філософ, не є породженням природи, а витвором штучним і тому – злим [10, с. 192]. Таким чином, визначальною причиною усіх деструктивних процесів у житті людини Ж.-Ж. Руссо визнається суспільство, тоді як джерелом гармонізації людського життя, а отже, чудовим естетотерапевтичним засобом вважається природа.

Визначним етапом у розвитку культури інтелектуального мислення, де естетотерапевтична проблема взаємовідношень суб'єкта з об'єктивною дійсністю дістає ряд нових концептуальних трактувань, вважається класична німецька філософія. Її засновник *Еммануїл Кант* (1724 – 1804 рр.) уперше обґрунтовує ідею саморозвитку природи: «Дві речі наповнюють душу мою все новим здивуванням і зростаючим благоговінням: зоряне небо наді мною і моральний закон у мені» [4, с. 115-262]. І. Кант намагається надати теоретичних підстав з'ясуванню та обґрунтуванню основних законів, правил гармонізації людського життя. Він вважає, що з позиції розуму вартісною є тільки одна річ: добра воля. Проте якщо до добра людину веде її природна схильність, то доброї волі немає. Тому для І. Канта вчинки, здійснені під впливом схильності, не є «моральними»; ними є лише вчинки, здійснені з обов'язку. Така універсалістська етика Канта по суті спростовувала індивідуальність людини та її індивідуальне благо. Формальність кантівської етики породжує свою естетотерапевтичну ідею, єдиний безумовний імператив: «Чини тільки згідно з таким принципом, щодо якого ти б міг одночасно бажати, аби він став усезагальним законом» [4, с. 260]. Таким чином, І. Кант ціною обмеження у новий спосіб захистив безумовність добра у створенні гармонійних стосунків в системі «людина – Всесвіт». Особливу увагу в контексті нашого дослідження привертає ідея І. Канта стосовно перших людських емоцій задоволення та незадоволення, які, на думку видатного філософа, відповідно викликалися наявністю або відсутністю саме естетотерапевтичних чинників – упорядкованості предметів та явищ оточуючої дійсності. Отже, перші естетичні реакції людини, за І. Кантом, несли в собі естетотерапевтичну ідею відгуку на прекрасне як гармонійне.

У людині, на думку видатного ученого класичної німецької філософії *Фридриха Вільгельма Йозефа Шеллінга* (1775 – 1854 рр.), присутні начала свідомого та підсвідомого, свобода та необхідність, добро та зло. Віднайшовши в собі ці два начала, вона починає будувати свою особистість, свідомо розвивати в собі все краще та виганяти з себе все темне, наближуючись тим самим до Божественної особистості. В об'єктивній діалектиці Ф. Шеллінга первісна діяльність є свідомою та підсвідомою одночасно. Вона присутня як у Дусі, так і в Природі, продовжуючи все, що існує у світі. Учений трактує цю підсвідомо-свідому активність як естетичну. Виходячи з такого розуміння естетичного, Ф. Шеллінг відносить мистецтво до найвищої форми ідеального світу. Водночас саме мистецтво здатне урівноважити ідеальний та реальний рівні, у яких, на думку Ф. Шеллінга, існує світ. «Напівфілософ-напівпоет» уважає, що філософія як особливий вид інтелектуальної діяльності доступна одиницям, проте мистецтво відкрито усякій свідомості. Тому саме через мистецтво все людство зможе досягти вищої істини. Мистецтво у Ф. Шеллінга стає, по суті, універсальним естетотерапевтичним засобом створення гармонійного середовища.

Великий німецький мислитель *Георг Вільгельм Фридрих Гегель* (1770 – 1831 рр.) у своїй філософії об'єктивного ідеалізму продовжує розвивати ідеї прихильників ро-

зуму, знань, понять як провідних начал буття у Всесвіті, як своєрідних засобів налагодження гармонії та імпульсів щодо саморозвитку.

«Г. Гегель розуміє реальність (або буття в цілому) як деяку абсолютну ідеальну сутність – Світовий розум, Логос, Дух, Свідомість, Суб'єкт, яку він називає Абсолютом» [2, с. 395]. Найважливіша властивість Абсолюту – творча активність, розвиток, розгортання. У своєму розвитку він проходить різні стадії, проявляючись або розгортаючись у різних формах існування та прагне при цьому своєї вищої мети – самопізнання. У такий спосіб Г. Гегель бачить правильний шлях буття загалом та людської свідомості зокрема до своєї досконалості. Будучи прихильником ідеї «світового Духу» як важливого критерію самопізнання Г. Гегель показує рух духовного досвіду, набутого людством. Свідомість, за Г. Гегелем, соціальна й історична, рух індивідуальної свідомості повторює історію суспільства. Сам рух світової історії людства має естетотерапевтичні характеристики: свобода та зростання розумності. Реалізуючи себе в історії як свобода, Абсолютна ідея на стадії Абсолютного духу повертається до себе у процесі самопізнання та відкривається собі у тріаді: мистецтво, релігія та філософія. Останні в системі гегелівської філософії варто розглядати як основні естетотерапевтичні, гармонізуючі засоби впливу на свідомість людини з метою її творчого саморозкриття. Виокремлюються Г. Гегелем і основні шляхи естетотерапевтичного впливу на особистість: так, у мистецтві Абсолют пізнає себе через чуттєве споглядання (естетику), у релігії – через уявлення віри, а у філософії – через чисте поняття. На цій остаточній стадії Абсолют повністю осягає свою власну сутність – таким чином коло замикається. Так «терапія знаннями та діалектикою пізнання», праїдеї сучасних аналогів естетотерапевтичного впливу на особистість через складну логічну низку діалектичного у філософській системі Г. Гегеля набувають своєї остаточної завершеності і стають найяскравішими виявами естетотерапевтичної думки епохи Просвітництва у вимірах німецької класичної філософії. Їх основними концептуальними положеннями є:

- визнання єдності, гармонічності Всесвіту у системі філософських понять та категорій, його логічної довершеності та діалектичного розвитку всіх явищ і процесів у загальному взаємозв'язку та взаємообумовленості;
- проголошення естетотерапевтичного ефекту від актуалізації пізнавальних здібностей людини та безмежної могутності людського Розуму;
- примат ідеї творчості у розвитку Абсолюту;
- виокремлення процесів самопізнання та саморозвитку як основного засобу гармонізації людини із Всесвітом, що складає сутнісну картину естетотерапевтичного процесу в цілому.

Таким чином, до найбільш важливих методологічних досягнень філософської думки Нового часу (в її зв'язку з естетотерапевтичними ідеями супроводу людини в самовдосконаленні та загальній гармонізації) у нашому дослідженні віднесено такі: обґрунтування ідеї порятунку для людини через наукові знання («терапія наукою»); поєднання ідеї моральності та природної доцільності як ключових моментів естетотерапевтичного ефекту щодо досягнення людиною щастя у вченні Б. Спінози (теорія афектів); ідея гармонізації людського життя шляхом «терапії усамітненням у сьогоденні» у ірраціонально-екзистенціальній філософії; проголошення ідей організації профілактичних естетотерапевтичних заходів, визнання права людини на активну участь у подальшому вдосконаленні себе та Всесвіту.

Виділення нами естетотерапевтичних праїдей у базових філософських ученнях цього етапу уможливорює формування методологічної концепції естетотерапевтичної гармонізації відносин людини із Всесвітом та впровадження ідей естетотерапії епохи Нового часу у площину сучасної професійної педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бекон Ф. В. Новый Органон / Ф. Бекон Веруламский. – М. : Гос. соц.-экон. изд-во, 1938. – 242 с.
2. Гриненко Г. В. История философии : учеб. / Г. В. Гриненко. – М. : Юрайт-Издат, 2006. – 688 с.

3. Декарт Рене. Страсти души // *Рене Декарт. Сочинения* : в 2 т. / Р. Декарт. – М. : Мысль, 1989. –Т. 1. – [сост., ред. В. В. Соколова]. – 654 с.
4. Кант И. Сочинения : в 6 т. / *И. Кант*; [под общ. ред. В. Ф. Асмуса]. – М. : Мысль, 1965 – 1966. – Т. 4. Ч. 1. – 1965. – 544 с.
5. Коменский Я. А., Локк Дж., Руссо Ж., Песталоцци И. Г. : педагогическое наследие / [сост. В. М. Кларин, А. Н. Джурицкий]. – М. : Педагогика, 1989. – 416 с.
6. Кремень В. Г. Філософія : мислителі, ідеї, концепції : [підруч.] / *В. Г. Кремень, В. В. Ільїн*. – К. : Книга, 2005. – 528 с.
7. Лейбниц Г. В. Сочинения : в 4-х т. / *Г. В. Лейбниц*; [редкол. : Б. Э. Быховский и др.]. – М. : Мысль, 1982 – 1989. – Т. 3. – 1984. – 734 с.
8. Паскаль Б. Мысли / *Б. Паскаль*. – М. : Эксмо, 2009. – 640 с.
9. Спиноза Б. Этика / *Б. Спиноза*; [пер. с лат. Я. М. Боровського, Н. А. Иванцова]. – СПб. : Азбука-классика, 2007. – 352 с.
10. Татаркевич В. Історія філософії : у 3-х т. / *В. Татаркевич*. – Львів : Свічадо, 1997 – 1999. –Т. 2: Філософія Нового Часу до 1830 року / [пер. з пол. Я. Саноцький, О. Гірний]. – 1999. – 352 с.
11. Федій О. А. Підготовка педагогів до використання засобів естетотерапії : теорія і практика : [монографія] / *О. А. Федій*. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2009. – 404 с.
12. Человек : мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии / [сост. П. С. Гуревич]. – М. : Политиздат, 1991. – 464 с.

ОЛЬГА ФЕДИЙ

ЭСТЕТОТЕРАПЕВТИЧЕСКИЕ ИДЕИ В НАУЧНО-ФИЛОСОФСКИХ КОНЦЕПЦИЯХ ЭПОХИ НОВОГО ВРЕМЕНИ

Впервые рассматривается эстетотерапевтический контекст философских концепций эпохи Нового времени. Проведен анализ основных философских взглядов на сущность проблем существования человека и возможные способы и средства эстетотерапевтического воздействия на него; обоснована необходимость использования такого философско-исторического опыта в современной педагогической науке и практике.

Ключевые слова: эстетотерапия, условия полноценного человеческого существования, эмоционально-чувственный комфорт, эстетотерапевтический потенциал философских знаний, опыт сохранения и развития природы человека.

OLGA FEDY

AESTHETOTHERAPEUTICAL IDEAS IN SCIENTIFIC AND PHILOSOPHICAL CONCEPTS OF MODERN TIMES

The aesthetotherapeutical context of philosophical concepts of Modern Age is investigated for the first time. The deep analysis of philosophical points of view on the problem of human existence essence was carried out. Also, some possible methods and instruments of aesthetotherapeutical influence on human existence have been discussed. The importance of utilization of such philosophical and historical experience in nowadays pedagogical science and practice has been proved.

Keywords: aesthetotherapy, conditions of value human existence, emotionally and sensible comfort, aesthetotherapeutical potential of philosophical knowledge, the experience of preservation and development of human nature.

Одержано 27.09.2012, рекомендовано до друку 2.11.2012.